

JADWIGA WANIAKOWA
Pracownia Etymologii i Geolingwistyki
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
al. Mickiewicza 31
31-120 Kraków
tel. +48 12 632-56-92 (centrala)

POLSKIE GWAROWE NAZWY CHABRA BŁAWATKA, CENTAUREA CYANUS L. NA TLE SŁOWIAŃSKIM I EUROPEJSKIM*

SŁOWA KLUCZOWE: gwarowe nazwy roślin, etymologia, motywacja semantyczna.
KEYWORDS: dialectal plant names, etymology, semantic motivation.

POLISH DIALECTAL NAMES OF CORNFLOWER, CENTAUREA CYANUS L. AGAINST THE SLAVIC AND EUROPEAN BACKGROUND

ABSTRACT: The article presents Polish dialectal names of cornflower in a historical-comparative perspective, thus against the background of Slavonic and European names. The discussed forms come from many dialectal and botanical sources, dictionaries, and atlases. The names are grouped according to their semantic motivation. It can be observed that the studied forms relate to the various characteristics of the species. Sometimes one name can be motivated by two characteristics of the plant. This applies in particular to two-part names. The analysis indicates that the majority are old names. Polish forms have formal-semantic parallels in Slavic languages and convergent semantic motivations in many other European languages.

Chaber bławatek jest chyba jedną z najbardziej znanych roślin w naszej strefie klimatycznej. Jest to chwast polny, dość pospolity w całej Polsce, będący gatunkiem

* Niech mi będzie wolno złożyć Dostojnemu i Drogiemu Jubilatowi skromny bukietik błękitnych polnych bławatków z najserdeczniejszymi życzeniami zdrowia, sukcesów i satysfakcji z okazji pięknej dziewięćdziesiątej rocznicy urodzin.

rocznym lub dwuletnim, dorastającym do 80 cm wysokości. Ma równowąskie lub równowąskolancetowate liście, przy czym te dolne są często pierzastodzielne. Koszyczki kwiatowe są zawsze umieszczone na szczycie łodyg. Wszystkie kwiaty są rurkowane, przy brzegach koszyczków większe, koloru niebieskiego, kwiaty środkowe zaś są mniejsze i mają kolor ciemnofioletowy. W warunkach polskich bławatek kwitnie od maja do września. Owocem jest niełupka z puchem kielichowym. Łodygi bławatka są słabo ulistnione, cienkie i proste, pajęczynowato owłosione i rozgałęzione. Gatunek wywodzi się z północnej części obszaru śródziemnomorskiego. Jest współcześnie rozprzestrzeniony prawie na całej kuli ziemskiej. Mimo że to chwast, uchodzi on za roślinę ozdobną ze względu na piękne kwiaty, zwłaszcza w odmianach pełnych koszyczków i specjalnie wyhodowanych barwach kwiatów (białych, różowych i brunatnopurpurowych). Chaber bławatek, *Centaurea cyanus* L. ma też uznane właściwości lecznicze (głównie przeciwpalne) (Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003: 65). W przeszłości roślina była używana jako barwnik (jej sok barwi papier, tkaniny i przetwory na niebiesko).

Nazwy chabra bławatka w gwarach polskich są motywowane wyglądem (w tym przede wszystkim kolorem kwiatów, kształtem koszyczków kwiatowych i ogólnym wyglądem rośliny), właściwościami (zwłaszcza dotykowymi, tym, że gatunek jest chwastem (zielskiem) oraz prawdopodobnie porą kwitnienia), miejscem występowania, a także zastosowaniem (przeznaczeniem).

Do nazw motywowanych wyglądem rośliny należy zaliczyć te, które mają za podstawę semantyczną kolor kwiatów, kształt koszyczków kwiatowych i ogólny wygląd rośliny.

Najwięcej nazw gwarowych wiąże się z niebieskim kolorem kwiatów bławatka, bowiem ich barwa jest najbardziej widoczną, a więc wyróżniającą, cechą gatunku. Poniżej przedstawiam je wraz z omówieniem.

bławacz (*blachacz*): dąb-tar, brzes-mp, myślen¹; Siatkowski OLA 4 m. 61; SGP; Nitsch, Mrozówna 1955; formację tę poświadcza Rostafiński ze słowniczków średniowiecznych (Symb. I 337), por. także słow. *blavač* (Buffa 1972); **bławat** (*blachat*, *blachot*, *blachut*, *blawot*, *blawut*): trzeb, żag, n-rud, kroś, kolb, krak, sand, n-tar, wad, lim, gor, n-sąd, jas, sanoc, lubacz, jaros, przem, łań, dęb, rzesz, boch, tarn, chrzan, dąb-tar, miel, tarnob, kras, hrub, kraś, kiel, iłż, lub, bił, chłm, włod, puław, opocz, p-tryb, ok. Tarnopola [Ukr]; Siatkowski OLA 4 m. 61; Pelcowa SGL V 75, 539; SGP; FF 41; SSSL; PZZ; SZ; SGRT; USK; SWil; Majewski SN; Nitsch, Mrozówna 1955; nazwa w zapisie <*blauat*> występuje u Stanki 1472, poświadcza ją też jako *blawat* Rostafiński z wielu zapisów średniowiecznych, potem występuje ona w licznych słownikach i zielnikach w historii języka polskiego (zob. Spólnik 1990, 13, Symb. I 337); por. też ukr. gw. *blavat* (Makowiecki 1936, 86)

¹ Skrótów nazw dawnych powiatów za SGP.

i *блaвaтѣ* z Podola (Annenkov 1878). Wydaje się, że należy tu wymienić także ros. gw. *блaвaтѣ*, bo jak sądzi nie bez racji Annenkov (1878: 89), forma może być wariantem fonetycznym podolskiej gwarowej nazwy *блaвaтѣ*.

Formy *blawacz* i *blawat* są derywatami od stpol. *blawy* ‘niebieski’, które wywodzi się ze śrwn. *blā*, *blaver*. Jak sugeruje Mieczysław Basaj (por. Basaj, Siatkowski 2006: 27), należy przyjąć (za K. Nitschem i E. Mrozówną 1955: 95), że *blawat*, pierwotnie nazwa materiału, „jest rezultatem podciągnięcia wyrazu niem. pod inne nazwy, jak *szkarłat*, *granat*”. Nazwa ukraińska jest pożyczką z polskiego (por. Spólnik 1990, 95).

Inne nazwy pochodne to: ***blawatek***: Cieszyn [Cz], ciesz, ryb, myślen, boch, krak, miech, miel, niż, kraś, piń, kiel, iłż, puław, lub, p-tryb, siem, wolsz, łuk, lip, gorz-wp, pasł, gór [Brześć]; Siatkowski OLA 4 m. 61; Pelcowa SGL V 76, 539; SGP; FF 15; SZ; SWil; Majewski SN; Nitsch, Mrozówna 1955; por. ukr. gw. *blawatok* (Makowiecki 1936: 86), ***blawatka***: wad; SGP; por. ros. gw. *блaвaткa* (Annenkov 1878), ***blawatnik*** (*glawatnik*): n-tar; Majewski SN; SGPK II 85 (por. Waniakowa 2012: 75). Zwłaszcza forma *blawatek* jest szeroko w Polsce rozpowszechniona. Dzieje się tak chyba ze względu na to, że stanowi drugi człon polskiej nazwy naukowej gatunku.

Bardzo rozpowszechniony jest także ***modrak*** (*modrok*): szt, Ostródz, Wr, Mr, łow, krak, Mp pn-zach; Wp, Pom pd; Kasz; Siatkowski OLA 4 m. 61; MSGP; kart. SGP; Dubisz 1977; FF 142; SSSL; PZZ; ZL; Pelcowa NR; SWil; Majewski SN; Poprzęcki 1990; Nitsch, Mrozówna 1955; nazwę notuje już Stanko 1472, podaje ją też ze słowniczków średniowiecznych Rostafiński (Symb. I 337), następnie Siennik 1568 i Syreniusz 1613, potem pojawia się ona w licznych polskich słownikach (Spólnik 1990: 13); por. stczes., czes. gw. *modrák* (Kosík 1941, Machek 1954: 259, Rystonová 2007), słow. *modrák* (Buffa 1972). Według Nitscha i Mrozówny (1955: 106) *modrak* może być nazwą „pierwotną”. Jest to derywat od przymiotnika *modry*² z sufiksem *-ak*. Przymiotnik ten jest podstawą nazw chabra bławatka w językach zachodniosłowiańskich (por. wyżej) i niektórych południowosłowiańskich, por. np. serb., chorw. *modrica* (zob. Machek 1954: 259, Spólnik 1990: 82), chorw. gw. *modrec*, *modrinjak*, *modriš* (Šugar HBI), serb. gw. *мoдpац*, *мoдpец*, *мoдpињaк*, *мoдpицa*, *мoдpиш*, *мoдpуљa* (Šulek 1879, Simonović BR), słowen. gw. *modriš*, *modriž*, *modrica* (por. Karlin 1964), bułg. gw. *мoдpикa* (Achtarov 1939), por. też Waniakowa (2012: 165–166). Warto także wspomnieć o innym

² Przymiotnik *modry* jest poświadczony w polszczyźnie od XV w. W staropolszczyźnie oznaczał kolor niebieski lub fiołkowy. Psł. **modrŏ* ‘niebieski, ciemnoniebieski’ jest prawdopodobnie prapokrewny z łac. *madicus* ‘mokry, wilgotny, zmoczony’ i *madēre* ‘być mokrym, wilgotnym, przemocznym, ociekać’, gr. μαδάω ‘wilgotnieję, rozpułam się’, stąd pierwotne, etymologiczne, znaczenie przymiotnika byłoby ‘mający barwę czegoś wilgotnego, mokrego (barwę wody)’ (por. Boryś SEJP s.v. *modry*).

derywacie od przymiotnika *modry*, mianowicie **modracz** (*modroc*), który notuje się w powiecie radomszczańskim (Siatkowski OLA 4 m. 61). Zdrobnieniem od tych nazw jest **modraczek** (*modrączk*): Kasz; SGPK III 179; Nitsch, Mrozówna 1955; por. czes. gw. *modráček*, *modračka* (Kosík 1941, Rystonová 2007), łuz. gw. *módračk* (Radyserb-Wjela 1909), por. słow. gw. *modračka* (Machek 1954: 259, Buffa 1972), ukr. gw. *modračka*, *mudračka* (Čižmárová 2008), podobnie jak **moderek**: Linde SJP; Majewski SN; nazwę podaje Mączyński 1564 (por. Spólnik 1990: 13). Odmianą morfologiczną nazwy *modrak* jest **modrzak** (też w pl.): Pom pd; Kuj; MSGP; Majewski SN; SGPK III 179. Poza tym w gwarach polskich spotyka się nazwę **modrzeniec**: FF 15; PZL; Majewski SN; jest ona notowana przez Siennika 1568 na końcu jego dzieła i przez Syreniusza 1613, następnie w późniejszych słownikach języka polskiego (Spólnik 1990: 13). Wszystkie te nazwy nawiązują etymologicznie do przymiotnika *modry*.

Niebieski kolor kwiatów bławatka ponadto jest podstawą motywacyjną następujących zestawień: **modry kwiatek**: Śl; AJŚ II m. 154; por. słow. *modry květ* (Buffa 1972), chorw. gw. *modr cvijet*, *cvijet modar* (Šugar HBI), serb. gw. *modar cvijet* (Šulek 1879, Simonović BR), por. też ros. gw. *голубые цветки* (pl.) (Annenkov 1878), **modre kwiecie**: Maz; kart. SGP; Nitsch, Mrozówna 1955; por. bułg. gw. *синьото цвѣте* (Achtarov 1939). Prócz tego mamy do czynienia z innymi nazwami o tej samej podstawie etymologicznej i semantycznej, jak na przykład złożenie **modrokwiat**: ślup; Kasz; RZ; FF 15; PZZ; SGPK III 179; Nitsch, Mrozówna 1955; por. serb. gw. *модроцвет*, chorw. gw. *modrocvet* (Šulek 1879, Simonović BR, Machek 1954: 259, Šugar HBI), por. też czes. gw. *sinokvět* (Kosík 1941, Rystonová 2007), ukr. gw. *synoćvit* (Makowiecki 1936), ros. gw. *синоцветка* (Annenkov 1878), ros. gw. *синецвет*, *синецветка*, *голубоцветик*, *голубоцветник* (LARNG 1 m. 146), bułg. gw. *синецвѣтъ* (Achtarov 1939), por. niem. gw. *Blaublume* (Marzell 2000 I szp. 876, Machek 1954: 259).

Inna nazwa bławatka, której semantyczną podstawą motywacyjną jest błękitny kolor jego kwiatów, to na przykład **białasy kwiatek**: n-tar; n-tar [Orawa]; SGRT; kart. SGP; Nitsch, Mrozówna 1955; por. gw. n-tar *białasy* ‘modry, niebieski’, por. słow. *belasák* (Buffa 1972: 269) (zob. Waniakowa 2012: 75–76). Poza tym sporadycznie notuje się w gwarach polskich nazwy jednoczłonowe, w tym metaforyczne, jak na przykład **niebo** w powiecie żywieckim (Siatkowski OLA 4 m. 61). Jest to nazwa dawna, obecnie nieużywana. Kolejną nazwą bławatka tego typu jest **gołąbek**: ok. Wielenia czar, n-tom, wolsz, kościań, poznań, międzycz, międzych, szam, zach. Wp; Budziszewska 1965; Nitsch, Mrozówna 1955; SGP; por. ros. gw. *голубец* (LARNG 1 m. 146).

Ten sam element semantyczny tkwi w nazwach chabra bławatka w językach wschodniosłowiańskich i niektórych południowosłowiańskich, gdzie postawą nazw jest przymiotnik *sinij* ‘niebieski’, por. ukr. gw. *sineć*, *sinycnyk*, *synycnyk*,

су́ниха (Makowiecki 1936), ros. gw. *синец*, *синик*, *синяк* i inne (LARNG 1 m. 146), ros. gw. *синовникъ*, *синовница*, *синюшникъ* i inne (Annenkov 1878), brus. gw. *сіноўнік* (Kiselevskij 1967), bułg. gw. *синякъ*, *синячка*, *синчецу* i inne (Achtarov 1939), mac. gw. *синчец* (Simonović BR).

Nazwy chabra bławatka motywowane kolorem jego kwiatów widzimy także w innych językach europejskich, por. np. fr. *bleuet*, fr. gw. *fleur bleu* (fr. *bleu* ‘niebieski), hiszp. *azulejo* (hiszp. *azul* ‘niebieski, błękitny’), wł. gw. (*fior*) *biavete* (wł. *biavo* ‘jasnobłękitny’), kat. *blavet*, ang. gw. *blue bottle*, *blue bonnets*, *bluecaps*, rum. gw. *vinețea*, *vinețele* (Marzell 2000 I szp. 876–877), słoweń. gw. *plavica*, *plavež*, *plaveš*, *plaviček*, *plavka* (słoweń. *plav* ‘niebieski’) (Karlin 1964), chorw. gw. *plavica* (chorw. *plav* ‘niebieski, błękitny’) (Šugar HBI). Warto nadmienić, że formy słoweńskie i chorwacka mają podobne pochodzenie jak pol. *bławat* i *bławatek*, bowiem przymiotnik *plav* jest pożyczką z bawarskiego niemieckiego *plau*, gwarowego wariantu niem. *blau* (Snoj SES s.v. *pläv²*), por. wyżej pol. *bławy*.

Do nazw mających za podstawę semantyczną wygląd gatunku trzeba również zaliczyć formę ***jasieniec***: pozń; Poprzęcki 1990; nazwa prawdopodobnie jest derywatem od przymiotnika *jasny*. Jest typowo polska. Jako pożyczka z polskiego występuje w gwarach czeskich i słowackich, co potwierdza Václav Machek (1954: 259). U Jungmanna SČN jest *jesenec* jako ‘*Centaureum minus* i *maius*’. Hasło to zostało opracowane przez autora na podstawie słownika Lindego. Nazwa utrzymała się do dzisiaj w języku czeskim, ale oznacza ‘chaber driakiewnik, *Centaurea scabiosa* L.’ (Orłóš 1967: 27), por. też słow. *malý jesenec* ‘chaber driakiewnik, *Centaurea scabiosa* L.’ (Buffa 1972). Potwierdzeniem istnienia nazwy *jasieniec* w języku polskim jest zestawienie ***jasieniec bławatek***, które notuje Majewski SN. Dowodem zaś motywacji semantycznej od *jasny* jest inna polska gwarowa nazwa bławatka, mianowicie ***jaśniak***: lub; Pelcowa NR. Nazwy te są motywowane kolorem kwiatów bławatka, który musiał być uznawany za stosunkowo jasny. Być może z powstaniem tych nazw wiąże się specyficzna właściwość gatunku, mianowicie płatki przekwitających bławatków, zanim opadną, bieleją (tracąc swoją błękitną barwę).

Do nazw związanych z wyglądem rośliny zalicza się także ***głowacz*** (*głowoc*, *głowucz*): kiel, lub, bił, sand, pn.-zach. Mp; Siatkowski OLA 4 m. 61; Pelcowa SGL V 162, 539; Majewski SN; Pastusiak 2007; Poprzęcki 1990; kart. SGP; SGPK II 88; Nitsch, Mrozówna 1955; nazwę notuje już Stanko 1472 oraz podaje Rostafiński z zapisów średniowiecznych, potem pojawia się ona u Bartłomieja z Bydgoszczy 1532 (Spólnik 1990: 13, Symb. I 337); por. ukr. gw. *hołovateń* (Makowiecki 1936: 86), słoweń. gw. *glavinec*, *modri glavinec* (Karlin 1964), Polska nazwa i inne nazwy słowiańskie motywowane są kształtem koszyczków kwiatowych. Nazwy są przejrzyste słotwórczo jako derywaty od *głowa* z różnymi sufiksami. Brak odpowiedników formalnych polskiej formacji *głowacz* w językach słowiańskich

świadczy, że powstała ona na gruncie polskim. Nitsch i Mrozówna (1955: 106) twierdzą, że *głowacz* może być „bardzo stary, ale trudno go uznać za pierwotny wobec rozerwania przezeń jednolitości geograficznej tak starego i niezrozumiałego wyrazu jak *chaber*” (por. Waniakowa 2012: 163). Z uwagi na motywację dużo innych rodzajów i gatunków roślin nosi w gwarach polskich tę nazwę, np. *chaber łąkowy*, *Centaurea iacea* L., *chaber driakiownik*, *Centaurea scabiosa* L., *cykoria podróżnik*, *Cichorium intybus* L., *ostrożeń głowacz*, *Cirsium eriophorum* (L.) Scop. i *łopian większy*, *Arctium lappa* L., syn.: *Lappa maior* Gaertn., *Lappa officinalis* All. lub *łopian mniejszy*, *Arctium minus* Bernh. lub *oset zwisty*, *Carduus nutans* L. (por. Waniakowa 2012: 31).

Najprawdopodobniej z wyglądem rośliny wiąże się też nazwa *sucha jadwiżka*: prud; kart. SGP; jeśli nazwa faktycznie odnosi się do chabra bławatka, to jej podstawą semantyczną są cienkie łodygi tego gatunku, por. pol. gw. *suchy* ‘chudy, cienki’. Nazwa wpisuje się w określony model metaforyczności słowiańskich gwarowych nazw roślin, jaką jest antropomorfizacja, por. np. czes. gw., słow. gw. *suchá Běta* ‘tasznik pospolity, *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.’ (Čouka 1929, Buffa 1972).

Podobnie z wyglądem całej rośliny jest związana nazwa *szczotarz*: SSSL; Budziszewska 1965, 234; nazwa w formie *szcotar* występuje już u Stanki 1472, poświadczą ją też ze średniowiecza Rostafiński (Spólnik 1990: 13, Symb. I 337); por. chorw. gw. *metljina* (Šugar HBI), bułg. gw. *modra metla*, *sina metla* (Budziszewska 1965: 234), bułg. gw. *метла*, *метлинка*, *метличка*, *дива метлица* i wiele innych (Achtarov 1939), ang. gw. *brushes* (Marzell 2000 I szp. 877). Motywację semantyczną stanowią w tym wypadku rozgałęzione cienkie łodygi rośliny, co upodabnia ją do szczotki (miotły). Być może jakiś wpływ na nazwę ma też szorstkość (ostrość) jej łodyg. Stąd w grę wchodziłyby tu także własności dotykowe gatunku.

Z właściwościami dotykowymi chabra bławatka jest chyba związana nazwa *kościan*: Śl pn, Wp pd; MSGP; SSSL; wyraz jest znany od staropolszczyzny. Stpol. *kościan* to substantywizowany przymiotnik **kostěnъ* ‘zrobiony z kości’ (por. pol. *kościany* od XVI w.), od psł. **kostь* ‘kość’. Znaczenie ‘bławatek’ znajduje odpowiedniki pochodzące od tej samej ostatecznej podstawy derywacyjnej w językach łużyckich, por. dłuż. *kóstsěnc* (< **kostrěncъ*), głuż. *kostřanc* (Sławski SEJP s.v. *kościęń*), łuż. *kostrjanc* (Lajnert 1954: 101), łuż. *kostrjanc*, *kostrjank* (Radyserb-Wjela 1909). Ta sama podstawa derywacyjna jest widoczna także w derywacie *kostrzewa* ‘roślina trawiasta, *Festuca* (oraz wiele innych chwastów)’, który wywodzi się od psł. **kostra* (z wariantami **kostrъ* i **kostъrъ*) ‘coś ościstego, ostrego, paździerzystego’ od **kostь* z przyrostkiem *-r-*, skąd później **kostrěva*. Podstawą semantyczną nazw tych chwastów – zatem i nazwy bławatka *kościan* – jest ich ostrość i szczeciniastość (por. Sławski SEJP s.v. *kostrzewa*). Zgadza się to z ogólnym

pokrojem chabra bławatka (por. wyżej). W gwarach polskich spotyka się też nazwę zdrobniałą **kościanek**: Śl pn, Wp pd; MSGP.

Do nazw związanych z właściwościami chabra bławatka należą z pewnością formy **wołoszek** i **wołoszka**, obie zapożyczone z języków wschodniosłowiańskich, ukraińskiego i białoruskiego, por. ukr. *волошка* i brus. *валошка*. Nawiązują one do owłosionych łodyg i koszyczków rośliny (por. ukr. *волос* i brus. *волас* 'włos'), co stwierdził już Jan Karłowicz (por. SGPK s.v. *wołoszek*)³. Stąd ich podstawą jest psł. **volsъ*.

wołoszek (też w pl.): FF 15; PZZ; ZL; por. ukr. gw. *wołoszek* (Makowiecki 1936), ros. gw. *волошók* (LARNG 1 m. 146), ros. gw. *волошекъ* (Annenkov 1878); **wołoszka** (też w pl.): włod, lub, Kresy pd-wsch i pn-wsch; Pelcowa SGL V 492, 539; FF 42; MSGP; SSSL; PZZ; USK; SWil; Majewski SN; Poprzęcki 1990; SGPK VI 154; por. ukr. gw. *wołoska*, *wołosky* (Makowiecki 1936), ukr. gw. *wuloška*, brus. gw. *valoška*, *waloszki* (Pastusiak 2007), ros. gw. *волошка* (LARNG 1 m. 146, Annenkov 1878), ros. gw. *волошечка*, *волошика* (Annenkov 1878). W gwarach ukraińskich notuje się także derywaty od formy podstawowej, jak *wołosęcka* i *wołosyxa* (Makowiecki 1936). W gwarach rosyjskich, jak podaje komentarz do mapy 146 w LARNG 1, formy *волошók* i *волóшка* funkcjonują u wychodźców z Ukrainy. Stąd wniosek, że w gwarach rosyjskich są to zapożyczenia z ukraińskiego.

Wiele nazw bławatka wiąże się z tym, że jest on chwastem, chociaż współcześnie ta motywacja nie jest przejrzysta, wręcz przeciwnie, nazwy pierwotnie z niej wynikające dzisiaj się z niczym użytkownikom gwar nie kojarzą, zatem są przez nich na różne sposoby (i bez żadnej regularności) przekształcane, zarówno pod względem fonetycznym, jak i słowotwórczym. Podstawową nazwą rośliny z tej grupy jest **chaber**. Podaje ją już Stanko 1472, poświadczają ją też z czasów średniowiecznych Rostafiński (Spólnik 1990: 13, Symb. I 337). W gwarach zatem występuje ona w bardzo zróżnicowanych postaciach fonetycznych, jak *chaber*, *chabr*, *cheber*, *aber*, *faber*, *fabr*, *chawer*, *siaber*, *chabr*, *chawr*, *siabr*, *wawer* (też w pl.). Najlepszym dowodem zatraty związku między pochodzeniem nazwy a jej brzmieniem jest fakt, że nawet Rostafiński (Symb. I 337) błędnie wiąże pol. *chaber* ze stwn. *chorenpluem*, skąd miałyby być czes. *charba* i *charpa*. Wytyka mu to zresztą Sławski SEJP I 57–58.

Formy te występują głównie na Śląsku, Mazowszu i w północnej Małopolsce, por. Siatkowski OLA 4 m. 61; Pelcowa SGL V 98–99, 539; SGP; SSSL; ZL; Pelcowa NR; Majewski SN. W gwarach funkcjonuje też forma żeńska **chabra** (*charba*,

³ Nie zgadza się to z interpretacją przedstawioną w legendzie do mapy motywacyjnej nazw chabra bławatka w gwarach języków słowiańskich, gdzie nazwy *volš-bk-a* i *volš-bk-ъ* nieprawidłowo zaliczono do formacji motywowanych miejscem pochodzenia gatunku (por. Ferenčíková OLA 4 m. 94).

fabra, farba): ryb, ok. Cieszyna [Cz], rac, głub, białos; Siatkowski OLA 4 m. 61; SGP. Obie formy podstawowe mają swoje odpowiedniki w językach słowiańskich i ich gwarach, por. ukr. gw. *χabor*, ukr. gw., brus. gw. *χaber*, brus. gw. *χaběp* (Kiselevskij 1967, Pastusiak 2007), ros. gw. *χaberъ* (Annenkov 1878), serb., chorw. *hrbut, hrbuta, harbuda* (Machek ES¹ 163) oraz stczes., czes. gw. *chrpa, charpa, charba, charva, chrapina* (Kosík 1941, Machek 1954: 258, Wróbel 2004: 18, Rystonová 2007), słow. *charba, charpa, chrpa, churpa* (Machek 1954: 258, Buffa 1972), i brus. gw. *χabra* (Pastusiak 2007).

Nazwy zbudowane są na psł. **χorb-* (> **χarb-*), które łączy się z wyrazami oznaczającymi ‘zarośla’, por. pol. *charp, charpęc* ‘gęstwina, zielsko’ i wtórną analogią do *chabina* (Nitsch, Mrozówna 1955: 97–98; Sławski SEJP I 57–58). Dalsza etymologia uznana jest przez Franciszka Sławskiego za niejasną (por. Sławski SEJP I 58). Jego myśl rozwija Wiesław Boryś (por. Boryś SEJP s.v. *chaber*), który sugeruje, że psł. dial. **χrbъ*⁴ (z formami obocznymi **χrba* i **χrpa*), oznaczające pewne chwasty, jest w związku etymologicznym z chorw. *řb* (< **hrb*) ‘skorupa (z rozbitego naczynia)’. Forma prasłowiańska zapewne z wcześniejszego **skrb-*, które przeszło w **chyb-* (por. słowen. *škrba* ‘szczyrba’). Jej pierwotne znaczenie to prawdopodobnie ‘coś wyszczerbionego, uszkodzonego, lichego, bezwartościowego’. Stąd mogło się rozwinąć znaczenie ‘bezwartościowa, nieużyteczna roślina’. Z tego wniossek, że nazwa *chaber* i wszystkie pochodne eksponują fakt, że roślina jest chwastem, w dodatku o szorstkich, ostrych łodygach. W języku polskim, jak pokazują formy nazwy rośliny, nastąpiła metateza *r*. Ze względu na szeroki zasięg nazwy w gwarach polskich, jak i w znacznej części Słowiańszczyzny, należy wykluczyć w tym wypadku pożyczkę z czeskiego (Basaj, Siatkowski 2006: 34, por. też Spólnik 1990: 77). Dla postaci *chabra* Wróbel (2004: 18), za Machkiem i Bernekerem, rekonstruuje psł. **χrpa*, jednak ze względu na inne formy polskie i dużą część słowiańskich należy przyjąć postać **χorb-* (por. wyżej).

Od podstawowych postaci *chaber* i *chabra* (wraz z ich wariantami fonetycznymi, wymienionymi wyżej) w gwarach polskich istnieje szereg pochodnych nazw bławatka. Są to na ogół różnego rodzaju zdrobnienia. Podobnie jak formy podstawowe, także występują one w mało oczekiwanych wariantach fonetycznych ze względu na brak przejrzystości znaczeniowej. Oto ich przegląd:

chaberek (*chabrek, chrapek, fabrek, gabrek, chabrecht, faborek*): Cieszyn [Cz]; ciesz, głównie Śl i przyległe do niego obszary Mp; SGP; SSSL; USK; SWil; Majewski SN; formę *chabrek* podaje Syreniusz 1613, potem występuje ona u Knapiusza 1621–1632 i Trotza 1764 (zob. Spólnik 1990: 13), por. ukr. gw. *famberok*, ukr. gw., brus. gw. *χaberok* (Pastusiak 2007); **chaberok**: biel-podl; SGP; polska nazwa gwarowa jest zapożyczeniem z białoruskiego (rozwój sufiksu *-ok-*). Regularną

⁴ Inny zapis formy podanej wyżej przez Franciszka Sławskiego.

formą polską jest *chaberek*, por. wyżej; ***chaberka*** (*faberka*): białoś, sokół; Siatkowski OLA 4 m. 61; SGP; por. brus. gw. *χабэпка* (Kiselevskij 1967), brus. gw. *χaberka* (Pastusiak 2007); ***chabryczek*** (*farbiczek*): ryb; SGP; ***chabryczka*** (*charbiczka*, *farbiczka*): rac, ryb; SGP; ***chabryk*** (*fabryk*): pszcz, ok. Cieszyna [Cz], ciesz; SGP; ***chabryka*** (*fabryka*): pszcz; SGP.

W tym kontekście kilka słów omówienia należy się formie ***bachor*** (*bachier*, *bachur*, *bahry* (pl.)): lub; radz-podł; biał-podł; włod; SGP; Pelcowa SGL V 58, 539; Pastusiak 2007; por. ukr. gw. *bahor* (Pastusiak 2007). Jeśli traktowalibyśmy ją jako osobną nazwę chabra bławatka, jej etymologia pozostałaby niejasna, ponieważ forma ta jest odosobniona na gruncie słowiańskim. Zanotowana ukraińska postać gwarowa jest niewątpliwie pożyczką z polskiego, bo nie notuje się jej w innych źródłach. Brak jej poświadczeń na obszarze gwar ukraińskich i białoruskich w OLA (por. Siatkowski OLA 4 m. 61), nie podaje jej także Makowiecki (1936). Natomiast dzięki mapie zamieszczonej w V tomie *Słownika gwar Lubelszczyzny* możemy stwierdzić, że formy *chaber* i *bachor* występują na tym samym obszarze (por. Pelcowa SGL V 539). To pozwala na przypuszczenie, że postać *bachor* może być przekształceniem nazwy *chaber*, tym bardziej że podstawowa nazwa nie jest przejrzysta znaczeniowo (por. wyżej). Mielibyśmy tutaj do czynienia z metatezą, co jest możliwe chociażby z tego względu, że polska forma *chaber* powstała z prasłowiańskiej też między innymi w wyniku przestawki (por. wyżej). O związku postaci *bachor* i *chaber* mogą także świadczyć zanotowane gwarowe formy liczby mnogiej od *bachor*, mianowicie *bahry* (jak *chabry*) i cytat „pełno było *bachrów*” (Pelcowa SGL V 58), choć z tego samego źródła pochodzi też cytat: „aż sino od tych *bachorów*”, który sugeruje, że użytkownicy gwar mogą już nie wyczuwać związku między *bachor* i *chaber*.

Nazwa *chaber* występowała w historii polszczyzny również w zestawieniach, por. ***chaber bławat***: Majewski SN; połączenie to zanotowano w XVIII wieku w Prusach Książęcych (Helwing Prusy 14, Spólnik 1990: 13); Majewski SN podaje też zestawienie ***chaber modrak***. Stąd wniosek, że obecna polska nazwa naukowa ***chaber bławatek***, wprowadzona przez Krzysztofa Kluka (por. Kluk 1786–1788 I 113, Spólnik 1990: 13), nie była odosobniona wśród nazw bławatka. Zestawienia związane z formą *chaber* notuje się też w gwarach. Są to na przykład: ***kwiat chabrkowy***: Majewski SN; por. słow. *chrpovy kvet* (Buffa 1972) i ***chabrowy kwiatek***: opol, tar-gór; kart. SGP.

Nie tylko nazwa *chaber* (i wszystkie z nią związane) odnosi się do tego, że gatunek jest chwastem. Za tak samo umotywowaną można uznać formę ***boligłów***: Czaca [Śl], Cieszyn [Cz]; SGP; RZ; wydaje się, że nazwa ta nie wiąże się z właściwościami leczniczymi kwiatów chabra bławatka⁵ (które używa się do przemywania

⁵ Jak sądzą Dorota Piekarczyk i Joanna Szadura (2007: 137).

błón śluzowych i ran, bo ma własności przeciwzapalne, oraz w chorobach nerek i pęcherza, ponieważ wykazuje działanie moczopędne), a raczej z obfitością występowania bławatka w zbożu, co niestety bardzo je osłabia. Jest to zatem powód zmartwienia rolników. Podobnie chyba należy tłumaczyć powstanie nazwy **diabelek**: ciesz; SGP. Wydaje się, że obie nazwy eksponują, że chaber bławatek jest chwastem, rośliną niepożądaną.

W innych językach europejskich również niektóre nazwy bławatka nawiązują do tego, że jest on chwastem, por. np. niem. gw. *Wajblum*, *Weieblom*, gdzie *weije* ‘plewić’, niem. *Sichelgras* (1770), *Sichelblume* (1777) (por. niem. *Sichel* ‘sierp’), niem. gw. *Hungerbloom* (Marzell 2000 I szp. 878–879).

Z właściwościami gatunku są związane nazwy **wasilek** i **wasilka**. Obie są pożyczkami wschodniosłowiańskimi. Maria Karpluk (1988: 153) uznaje piętnastowieczną nazwę *wasilek*⁶ za powstałą pod wpływem ruskim, jednakże zaznacza, powołując się na dzieło Jacques’a André (1956: 51), że wspólny rdzeń z imieniem *Wasil* (*Wasył*) (wschodniosłowiański odpowiednik zachodniosłowiańskiego *Bazyli*) wywodzi się z greckiej nazwy botanicznej βασιλικόν ‘królewskie’⁷ (por. też Waniakowa 2006: 499). Ponieważ obie formy, *wasilek* i *wasilka*, pochodzą od *Wasył*, prawdopodobnie eksponują okres kwitnienia gatunku, tj. 25 maja, lub motywowane są podaniami ludowymi o bławatku (szerzej na temat motywacji tych nazw, por. np. Kolosova 2009: 143–155).

wasilek (*wasylek*, *wasilek*) (też w pl.): białos, aug, pogr. Maz pn-wsch i Kresów pn-wsch; MSGP; FF 15; PZZ; ZL; SWil; Majewski SN; SGPK VI 76; Poprzęcki 1990; por. ukr. gw. *vasylek*, *vasylok*, *vasyleček*, *vasylčyk*, *vasylky* (Makowiecki 1936: 87), ukr. gw. *васил’ку* (Pastusiak 2007), brus. *vasilëk* (Kiselevskij 1967), brus. gw. *wasilki*, *васил’ку* (Pastusiak 2007), por. ros. *василёк*, ros. gw. *василóк*, *василь* i liczne inne (LARNG 1 m. 146, Annenkov 1878); **wasilka** (*wasilka*): suw; Siatkowski OLA 4 m. 61; FF 15; PZL; SWil; Majewski SN; por. brus. gw. *vasil’ka* (Pastusiak 2007).

Wydaje się, że tę samą motywację może mieć forma **janiczek**: n-tar; kart. SGP; nazwa jest odosobniona na gruncie słowiańskim. Prawdopodobnie łączy się z porą kwitnienia gatunku. Można przypuszczać, że jest autentycznie gwarowa i powstała na przykład przy okazji plecenia wianków z bławatków w związku z obrzędami nocy świętojańskiej. Jako jej ewentualną paralełę można przytoczyć bułg. gw. *янювичка* (Achtarov 1939).

⁶ Stpol. *wasilek* objaśniany jest jako ‘celozja grzebieniasta (koguci grzebień), *Celosia cristata* L., ‘kuklik pospolity, *Geum urbanum* L.’ i ‘bazylija pospolita, *Ocimum basilicum* L.’ (por. Karpluk 1988: 153 za Symb. I 157–158, 194–195, 293; Spólnik 1990: 86). Widać stąd, że polska nazwa gwarowa *wasilek* jest nowszym zapożyczeniem z języków wschodniosłowiańskich.

⁷ Jednakże należy podkreślić, że żaden z gatunków, wymienionych w książce Jacques’a André (1956: 51), nie odpowiada chabrowi bławatkowi.

Z miejscem występowania gatunku są związane nazwy będące zestawieniami, jak **żytny kwiatek**: Orawa [Sł]; kart. SGP; Józef Rostafiński notuje z glos średniowiecznych zestawienie *żytni kwiat* (Symb. I 337), które odpowiada śrłac. *flores frumentorum*; por. też np. ros. gw. *ржевой цветъ* (Annenkov 1878), lit. *rugiagėlė*, gdzie *rugys* ‘żyto’, *gėlė* ‘kwiat’. W Słowiańszczyźnie również mamy do czynienia z nazwami bławatka odnoszącymi się do miejsca występowania rośliny, por. słoweń. *žitnica* (Karlin 1964), ukr. gw. *žitnica* (Čižmarová 2008), poleskie *житнику* (pl.) (Bejlina 1968), por. także łuz. *stróżawka żitowa* (Lajnert 1954: 101). Inną nazwą tego typu jest **chaber zbożowy**: FF 15; PZL; Majewski SN.

Nazwy związane z miejscem występowania bławatka są szeroko rozpowszechnione w językach europejskich, zwłaszcza w germańskich, por. np. ang. *cornflower*, niem. *Kornblume*, niderl. *korenbloem*, duń. *kornblomst* i norw. *kornblom*, por. też wł. gw. *fiori del formento* (Marzell 2000 I szp. 874).

Z przeznaczeniem rośliny, z jej zastosowaniem wiąże się nazwa **barwiczka** ‘chaber bławatek, *Centaurea cyanus* L.’: rac, głub; SGP; nazwa niewątpliwie motywowana jest używaniem rośliny w charakterze barwnika, co pośrednio wiąże się też z kolorem kwiatów bławatka. Niektóre źródła podają, że kwiaty te wykorzystywano dawniej do barwienia tkanin na niebiesko (Waniakowa 2012: 75).

Warto na koniec wspomnieć o nazwach niepewnych, które być może błędnie zostały przypisane do gatunku. Jedną z nich jest **karda benedykta**: SSSL; USK; jest ona zapożyczeniem ze śrłac. *carduus benedictus*, która odnosiła się do drapacza lekarskiego, *Cnicus benedictus* L., por. słow. *kardbenedikt*, *kardus benedykt* ‘drapacz lekarski’ (Buffa 1972). Jeśli roślina została zidentyfikowana właściwie, a należy chyba w to wątpić⁸, to nazwa jej przeszła w gwarze z drapacza lekarskiego na chaber bławatek. Podobnie nieprawidłową nazwą jest **macoszka**, podana między innymi przez Adama Palucha (por. Paluch 1984: 113), odnosząca się, jak wskazują inne źródła (np. Poprzęcki 1990; SSSL; PZZ), do fiołka trójbarwnego (bratka polnego), *Viola tricolor* L.

Jak widać z powyższego przeglądu, nazwy chabra bławatka odnoszą się do różnych cech gatunku. Niekiedy jedna nazwa może być motywowana dwiema cechami rośliny. Dotyczy to zwłaszcza nazw dwuczłonowych, będących zestawieniami. Wśród polskich gwarowych nazw bławatka są określenia metaforyczne, jednak stanowią znikomą część całości zbioru. Większość nazw jest dawna, o rodowodzie prasłowiańskim, są też nazwy nowsze, które zwykle pochodzą od

⁸ Najbardziej rzuca się w oczy różnica koloru kwiatów obu roślin: chaber bławatek ma kwiaty niebieskie, drapacz lekarski – żółte, kształt liści jest zupełnie inny itd. (por. Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003: 65, 98). Dość często się niestety zdarza, że błędy w identyfikacji roślin (czyli w przyporządkowaniu nazw do gatunków), są powielane przez kolejne opracowania w ciągu wielu lat.

tych starych. Część form stanowią pożyczki z języków wschodniosłowiańskich. Analogie do polskich gwarowych nazw bławatka tak pod względem semantycznym, jak i formalnym znajdujemy w wielu językach słowiańskich, zaś motywacje semantyczne polskich gwarowych nazw często są zbieżne z motywacjami nazw chabra bławatka w licznych językach pozasłowiańskich w Europie.

Bibliografia

- Achtarov Boris (Ахтаров Борис) (red.), 1939, Материалы за български ботаниченъ речникъ, София.
- AJS – Alfred Zaręba, Atlas językowy Śląska, t. I–VII, Kraków 1969–1989, t. VIII, Warszawa 1996.
- André Jacques, 1956, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris.
- Annenkov – Анненков Николай И., 1878, *Ботанический словарь [...]*, Санкт-Петербург.
- Basaj Mieczysław, Siatkowski Janusz, 2006, *Bohemizmy w języku polskim*. Słownik, Warszawa.
- Bejlina – Д. А. Бейлина, 1968, Материалы для полесского ботанического словаря, [w:] *Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря*, Москва, s. 415–438.
- Boryś SEJP – Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Budziszewska Wanda, 1965, *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław etc.
- Buffa Ferdinand, 1972, *Vznik a vžvin slovenskej botanickej nomenklatšry. K histórii slovenského odborného slovnčka*, Bratislava.
- Čižmárová Mária, 2008, *Nominačné modely v botanickom názvosloví*, Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monografia 90, Prešov.
- Čouka František, 1929, *Lidové názvy rostlin z Moravy*, „Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci“, ročn. XLI–XLII, s. 122–124.
- Dubisz Stanisław, 1977, *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich*, *Studia Warmińsko-Mazurskie*, t. 11, red. Mieczysław Szymczak, Wrocław etc.
- Erzepki Bolesław (opr. i wyd.), 1900, *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy podług rękopisu z roku 1532*, Poznań.
- Ferenčíková OLA 4 m. 94 – Ferencíková Adriana, mapa 94: *василек (Centaurea cyanus)*, [w:] *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная, выпуск 4: Сельское хозяйство*, red. A. Ferencíková et al., Bratislava 2012.
- FF – *Flora i fitonimy na pograniczu polsko-ukraińskim*, red. Feliks Czyżewski, Danuta Urban, Lublin 2006.
- Helwing Prusy – *Prowincjonalne, polskie nazwy roślin XVIII w.*, z Prus *Książęcych głównie z rękopisu Andrzeja Helwinga*, 1904, opr. Józef Rostafiński, osobne odbicie z *Rozpraw Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności*, t. XL, Kraków.

- Jungmann SČN – Josef Jungmann, Slovník česko-německý, d. I–V, Praha 1835–1839 (wyd. II: 1989–1990).
- Karlin Mirko, 1964, Slovenska imena naših zdravilnih rastlin, Ljubljana.
- Karpluk Maria, 1988, Kulturowo-antroponimiczne elementy w staropolskich nazwach ziół, [w:] V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września, Księga referatów, pod red. Karola Zierhoffera, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, seria: Filologia polska nr 34, Poznań, s. 147–156.
- kart. SGP – kartoteka Słownika gwar polskich, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- Kiselevskij – Александр И. Киселевский, Латино-русско-белорусский ботанический словарь, Минск 1967.
- Kluk Krzysztof, 1786–1788, Dykcyonarz roślinny [...], t. I–III, Warszawa (przedruk techniką fotooffsetową, Warszawa 1985).
- Knapiusz Grzegorz, 1621–1632, Thesaurus polono-latino-graecus in tres tomos divisus, t. I–III, Cracoviae.
- Kolosoва – Валерия Б. Колосова, Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект, Москва 2009.
- Kosík Václav, 1941, Slovník lidových názvů rostlin, Praha.
- Lajnert Jan, 1954, Rostlinnske mjena serbske, němske, řaćanske řjadowane po řřirodnym systemie, Berlin.
- LARNG 1 – Лексический атлас русских народных говоров, t. 1: Растительный мир, Moskva–Sankt-Peterburg 2017.
- Linde SJP – Samuel B. Linde, Słownik języka polskiego, t. I–VI, Warszawa 1807–1814.
- Machek Václav, 1954, Česká a slovenská jména rostlin, Praha.
- Machek ES¹ – Václav Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.
- Majewski SN – Erazm Majewski, Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich [...], t. I–II, Warszawa 1889–1898.
- Makowiecki Stefan, 1936, Słownik botaniczny łacińsko-małosurski, Kraków.
- Marzell Heinrich, 2000, Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen, Bd. I–V, Lizenzausgabe Parkland Verlag, Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1943–1958, Köln.
- Mączyński Jan, Lexicon Latino Polonicum ex optimis latinae linguae Scriptoribus concinnatum. Regiomonti Borussiae [Konigsberg].
- MSGP – Mały słownik gwar polskich, red. Jadwiga Wronicz, Kraków 2009.
- Nitsch Kazimierz, Mrozówna [-Ostrowska] Elżbieta, 1955, Mazowieckie wyrazy przyrodnicze, [w:] K. Nitsch, Wybór pism polonistycznych, t. II: Studia wyrazowe, Wrocław–Kraków, s. 86–116.
- Orłoś Teresa Z., 1967, Zapożyczenia polskie w słowniku Jungmanna, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Paluch Adam, 1984, Świat roślin w tradycyjnych praktykach leczniczych wsi polskiej, Wrocław.
- Pastusiak Kazimiera, 2007, Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin, Warszawa.

- Pelcowa NR – Halina Pelcowa, Nazwy roślin w świadomości językowej ludności wiejskiej, [w:] Język a Kultura, t. 16: Świat roślin w języku i kulturze, red. Anna Dąbrowska, Ireny Kamińska-Szmaj, Wrocław 2001, s. 99–116.
- Pelcowa SGL V – Pelcowa Halina, 2017, Słownik gwar Lubelszczyzny, t. V: Świat roślin, Lublin.
- Piekarczyk Dorota, Szadura Joanna, 2007, „Chaber”, Konteksty. Antropologia kultury. Etnografia. Sztuka, r. LXI, nr 1 (276), s. 136–147.
- Podbielkowski Zbigniew, Sudnik-Wójcikowska Barbara, 2003, Słownik roślin użytkowych, wyd. VII poprawione i uzupełnione, Warszawa.
- Poprzęcki Witold, 1990, Ziołolecznictwo, Warszawa.
- PZL – Kuźniewski Eugeniusz, Augustyn-Puziewicz Janina, 1986, Przewodnik ziołolecznictwa ludowego, wyd. II uzup., Warszawa–Wrocław.
- PZZ – Jadwiga Kwaśniewska, Józef Skulimowski, Helena Tumiłowicz, Poradnik zbieracza ziół, Warszawa 1956.
- Radyserb-Wjela Jan, [1909], Serbske rostlinske mjena w dwěmaj dźěłomaj a sedmjoch stawach po abejcejskim rjedže. Čestny pomnik za serbskeho přirodospytnika njeboh Michała Rostoka zestajał njeboh Jan Radyserb-Wjela, zrzadował a za čiść přihotował Matej Urban, Budyšin.
- Rystonová Ida, 2007, Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů, Praha.
- RZ – Helena Grochola-Szczepanek, Rzeczowniki złożone w gwarach polskich, Kraków 2002.
- SGP – Słownik gwar polskich, 1977 i n., opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, pod red. Mieczysława Karasia, od t. II pod red. Jerzego Reichana, od t. VI pod red. Joanny Okoniowej, od t. IX pod kier. Renaty Kucharzyk, Wrocław–Kraków.
- SGPK – Jan Karłowicz, Słownik gwar polskich, t. I–VI, Kraków 1900–1911.
- SGRT – Zofia Radwańska-Paryska, Słownik gwarowy góralskich nazw roślin z Tatr i Podtatrza, Zakopane 1992.
- Siatkowski OLA 4 m. 61 – Janusz Siatkowski, mapa 61: василек (Centaurea cyanus), [w:] Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная, выпуск 4: Сельское хозяйство, red.: Adriana Ferencíková et al., Bratislava 2012.
- Siennik Marcin, 1568, Herbarz, to iest zioł tuteicznych, postronnych i zamorskich opisanie [...], Kraków.
- Simonović BR – Драгутин Симоновић, Ботанички речник. Имена биљака, Beograd 1959.
- Sławski SEJP – Franciszek Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. I–V (A–Ł), Kraków 1952–1982.
- Snoj SES – Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, druga, pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana 2003.
- Spólnik Anna, 1990, Nazwy polskich roślin do XVIII wieku, Prace Komisji Językoznawstwa PAN w Krakowie, nr 58, Wrocław etc.
- SSSL – Indeks do Słownika stereotypów i symboli ludowych, t. II. Rośliny (nieopublikowany wydruk udostępniony mi uprzejmie przez prof. Annę Tyrpę za zgodą prof.

- Jerzego Bartmińskiego).
- Stanko Jan, 1472, *Antibolomenum Benedicti Parthi* [rękopis przechowywany w Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej, nr Ms 225].
- SWil – Słownik języka polskiego, wyd. M. Orgelbrand, t. I–II, Wilno 1861 (tzw. Słownik wileński).
- Symb. – Jan Rostański, *Symbola ad historiam naturalem medii aevi [...]*, t. I–II, Cracoviae MCM.
- Syreniusz Szymon, 1613, *Zielnik herbarzem z języka łacińskiego zowią [...]*, Kraków.
- SZ – Elżbieta Szot-Radziszewska, *Sekrety ziół. Wiedza ludowa, magia, obrzędy, leczenie*, Warszawa 2005.
- Šugar HBI – Ivan Šugar, *Hrvatski biljni imenoslov. Nomenclator botanicus croaticus*, Zagreb 2008.
- Šulek Bogoslav, 1879, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb.
- Trotz Michał Abraham, 1764, *Nowy dykjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski [...]*, Leipzig.
- USK – Układ słów kluczowych dla bazy danych o źródłach etnograficznych (kultura ludowa Karpat polskich), red. Czesław Robotycki, Kraków 1995.
- Waniakowa Jadwiga, 2006, *Antroponimia w polskich gwarowych nazwach roślin*, [w:] *Munuscula linguistica in honorem Alexandrae Cieślíkowa oblata*, Kraków, s. 493–505.
- Waniakowa Jadwiga, 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, Kraków.
- Wróbel Henryk, 2004, *Związki staroczesko-staropolskie w terminologii botanicznej*, Kraków [przedruk z: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach, Prace Katedry Języka Polskiego II*, Katowice 1962, s. 105–137].
- ZL – Artur Dziak, Barbara Kuźnicka, *Zioła lecznicze*, Warszawa 1960.

Streszczenie

W artykule są zaprezentowane polskie gwarowe nazwy chabra bławatka w ujęciu historyczno-porównawczym, zatem na tle nazw słowiańskich i europejskich. Omawiane formy pochodzą z wielu źródeł gwarowych, botanicznych, słowników i atlasów. Nazwy są pogrupowane według ich motywacji semantycznej. Można zaobserwować, że badane formy odnoszą się do różnych cech gatunku. Niekiedy jedna nazwa może być motywowana dwiema cechami rośliny. Dotyczy to zwłaszcza nazw dwuczłonowych, będących zestawieniami. Analiza wskazuje, że większość stanowią nazwy dawne. Formy polskie znajdują paralele formalno-semantyczne w językach słowiańskich oraz zbieżne motywacje semantyczne w wielu innych językach europejskich.